דער איינציגער אויסוועג!

טייכען טינט איז שוין פערגאסען און פעק פא־פיער פערשריבען געוואָרען, וועגען צושטאנד פון חנוך ביי דער ארטאָדאָקסיע. דוכט זיך אז יעדער פערשעהט שוין אז דאָס גאנצע דערהאלטען דעם תורה ומסורה געדאנק ביי יודען איז אבהענגיג פון דער קינדער ערציהונג; אז די אלע בעמיהונגען פון די „אגודות" מיט איהרע פערצווייגטע אבטיילונגען ווי צעירי, פועלי, בנות, א. ז. ו. וועט זיין אומזיסט אויב עס וועט נישט געשאפען ווערען דער באָדען פאר'ן צוקונפטיגען דור, וועלכער זאל איבערנעהמען צו שפיגען ווייטער דעם תורה־גייסט.

די רעזאלוציעס פון לעצטען צוזאמענפאהר, די בעשלוסען פון די אָרטאָדאָקסישע צענטראלעס ווי־זען געגנג קלאר, אז די חנוך פראגע איז שוין גע־נוג רייף און עס פעהלט וועניג וואס זיי צו ערגענ־צען, קומט אבער צו יעדער בין הזמנים ווען עס דארף ווערען אקטועל, אט די רעזאלוציעס צו פער־ווירקליכען, זעהען מיר גאר עפעס אנדערש. דאן ווייזט זיך ארויס אז מיר שטעהען אויפ'ן זעלבען אירט, גאר נישט געלערנט דורך דער צייט. קיינער וויל גארנישט פערלאנגט גאר נישט און דענקט גאר נישט אויף דעם געביעט עפעס צו טהוען. קיין מינדעסטע גע־דשלשאפטליכע ארט, קיין פלאן, קיין סיסטעם, קיין פראגראם, אלץ האט מען איבערגעלאזט אויף ג־ט'ס בעראט. ווער עס וויל ווערט אן ערציהער פון יורישע קינדער. נישט די עלטערען האבען זיך צו ווענען צו ווענדען. קיין שפור פון געזעלשאפטליכער קאנטראל, אויפזיכט, אדער השגחה. קיינער אינטערעסירט זיך נישט און וויל זיך נישט אינטערעסירען ווי אזוי די קינדער דארפען היינט ערציהען ווערען און אזוי וואס ציעלט אדער דארף ציעלען די ערציהונג.

די עטליכע געזעלשאפטליכע מוסדות ווי: תלמוד תורה און יסודי התורה ווערען בעהאנדעלט אדער גאר געדולדעט, שטיפמוטערליך. גרעסערע און קלע־נערע שטיינער ווערען געלעגט אויפ'ן וועג די פער־נישט און וויל זיך נישט אינטערעסירען ווי אזוי די קינדער דארפען היינט ערציהען ווערען און אזוי וואס ציעלט אדער דארף ציעלען די ערציהונג.

די עטליכע געזעלשאפטליכע מוסדות ווי: תלמוד תורה און יסודי התורה ווערען בעהאנדעלט אדער גאר געדולדעט, שטיפמוטערליך. גרעסערע און קלע־נערע שטיינער ווערען געלעגט אויפ'ן וועג די פער־ווארלטונגען. —אפילו אין די ערטער ווי אין ארטא־דאקסיע שטעהט ביי די ג׳מינע־רודערס אין די מוס־דות זענען בעגליקט מיט די קהלה אפטרופסות, קומט דאס אויך פאר ווי אמין צדקה א סובסידיע, כלאחר־יד, בעגרעניצט ביז גאר, נישט צוגעפאסט בכלל צו דער בעדערפעניש פון די מוסדות. נאר אזוי אויפ'ן מראש, אלס לאמיר גנעמען שטיצע. — עס איז דעריבער געגנג דער מינדעסטער רוח שאינה מצוי׳ א מינדעסטע מחלוקת׳ל, אז דאס ערשטע, זאל אפילו די שטיצע אויך אבגעשטעלט ווערען. און די קינדער מיט די מלמדים זאלען איבערגעלאזען ווערען אויף השקר. עס איז דעריבער צו שטוינען: צי איז באמת טאקי די ארטאדאקסיע אזוי טעמפ אום נישט צו פערשטעהען דן אפאהר וואס אזא גרינגשע צוגג צום ערציהונגס סיסטעם פערשאפט; און צו דער דבר, השכם ודבר וועט שוין טאקי קיינמאהל נישט טרעפען צום פערשטאנד פון די מנהיגים, אז זיי זא־לען זיך דאך אפגעבען א דין וחשבון, אז זיי צושטע־רען אליין דאס וואס זיי דארפען בויען. אז זיי גרא־בען אליין אונטער די וואורצלען פון זייער עקזיס־טענץ? און גאנץ בעזונדערס דארף אונטערגעשטרא־כען ווערען די פאסיווע האלטונג פון אונזערע רבנים אין אט דעם דאזיגען העכסט וויכטיגען ענין.

די פראגע איז שוין אזוי מיעל באל דעצאטירט גע־ווארען און רייף, אז די ארטאדאקסיע דארף פער־שטעהן אז אזוי וויכטיג ווי ס׳איז אויסצוהאלטען ארב־שוחטים, אמקוה, א. א. ו. ו. אזוי וויכטיג איז אויסצו־האלטען א תלמוד תורה, יסודי תורה, בית יעקב שו־לען, און אפשר נאך אין געוויסע הינזיכטען וויכטי־גער. — דאס אויסהאלטען דארף אבער נישט בעגרע־ניצען זיך מיט א סובסידיע, א כלאחר יד שטיצע, אי־בערלאזענדיג דעם קיום המוסדות אויפ'ן גורל פון נדבות, נאר אויסהאלטען איהר איינגאנצען במלוא מובן המלה. די ארטאדאקסיע דארף פיהרען איהר דרך נישט פדרנות׳דיג, אויף האלבע וועגען, וואקלענדיג — נאר דעצידירט, פעסט, זי ו עט אזוערגיך געפונען מעהר אכזנונג ואגאר ביי א הרע געגנער. אפער קייט און גראדליניייט בעגעגענט ביי געגנער מעהר שע־טוג ווי וואקעלדיגקייט און פחדנות. —

עס מוז אויך גלייכצייטיג געזארגט ווערען אז די מוסדי ההנוך זאלען פערזעהן ווערען מיט די בעסטע מלמדים, לעהרער און מחנכים. דאס וועט גורם זיין אז דער גאנצער חינוך סיסטעם זאל דערהייבען ווע־רען און בעקומען זיין געהעריגען גלאנץ און חשיבות ביי די עלטערען און קינדער. גוטע מלמדים וועלען אויך אריינגעהענגען א סדר, א סיסטעם אין די מוסדות און בכלל דעם געגארטען, רוח החיים אין ארטאדאק־סישען חנוך וועזען. דאס צודערגרייכען מוזען די מלמדים און מנהלים פערזארגט ווערען מיט א געהע־ריגען געהאלט, וועלכע זאל זיי קלעקען אויף פרנסה בדרך כבוד. די זיכערע לאגע פון די מלמדים וועט ברענגען דערצו אז עס זאל זיך אויסבילדען א קווא־ליפיצירטער מלמדים־קלאס.

די מלמדים אלס אויספיהרער פון רעליגיעזע פונק־ציעס מוזען איבערגעהן, צוגלייך ווי אצל כל אומה ולשון, רעליגיאנס־לערער, — אלס אנגעשטעלטע פון די קהלה גלייך מיט'ן רב, חזן, שוחט. דער חנוך מוז ארויס מדרך נדבה לדרך חוב; דאס זאמלעריי אויף שמחות און אבשלאגען די טהירען מוז דורכאויס פון חנוך פערשוואונדען.

דעם איינציגען אויסוועג חאט די ארטאדאקסיע, אויב זי דענקט נאך באמת צו רעגולירען דעם חנוך סיסטעם און עפעס צו טהון אויף דעם געביעט.

קיין אנדער לעזונג האט דאס פראבלעם נישט. מיט צייגערן פערלירט מען נאר אומניצליך די צייט.—

אץ.

אונזער שטעלונג אין דער שפראכען־פראגע.

— זאל קענען א יודישען ברעף אנשרייבען! און וואס איז דער וואונדער? אז די לעהרערינס אליין וויי־סען נישט ווי אזוי מ׳פלאנטערט זיך ארויס פון דעם כשוף־ראד וואס מ׳רופט יודיש. א טייל מיינען אז וואס מעהר פערדייטשען יודיש „פערשענערט" עס דאס לשון. און אנדערע מיינען ווידער ווייל מיר וואוינען אין פוילען איז „שענער" ווען מיר מישען וואס מעהר פוילישע „ווערזאנען" אריין אין אונזער לשון און אזוי טרעפען מיר טאקי אין אונזער יודיש „בלימלען" פון יודיש־דייטש און יודיש פוליש, ווי א שטייגער: „איך האבע בעקומען" און „כיר זענדגער איהנען". אדער: „איהר מוזט זיך פשיספאָסאָביען צו דער אמינעס" אדער „ווייקלע מוז מען זיך פשעטלומאכטשען".

איך מיין אז ס׳איז שוין די העכסטע צייט אז מיר זאלען מאכען אן עק צו אזא כאאָס. דער חוב פון די אר־טאדאקסישע ערייבער. אויב ס׳איז זיי נור ליב די שפראך אין וועלכע זיי האבען די מעגליכקייט צו שא־פען — איז: צוזאמענקומען זיך און אנצונעהמען אן איינהייטליכע יודישע ארטאגראפיע וועלכע זאל זיין פערפליכטעט מאר דער גאנצער ארטאדאקסיע, סיי אלע איהרע ערציהונגס־אנשטאלטען יעדע ליטעראר־רישע שאפונג וועלכע זאל ביי אונז געשאפען ווערען, זאל זיין אויף דער אנגענומענער איינהייטליכער אר־טאגראפיע. אזוי ארום וועט איינמאל נעמען א סוף צו אזא הפקרות אין יודיש. ווייל אנדערש איז עס ווען ס׳הערט זיך נור בלויז אן איינצעלנע פ־עסע שטי־מע און אנדערש וועט עס זיכער אי״ה זיין ווען די מאן־געבער פון דער ארטאדאקסיע, און דאס זענען דאך אין א גאנץ גרויסע מאס איהרע שרייבער וועל־לען איינמאל די פראגע ראדיקאל לעזען.

ו א ר ש א.

צבי לאָסקער.

י. מ. מאגון.

א שפאציר ביים מי־השילוח.

אין ארץ ישראל פעהלט נישט קיין היסטאָרישע מקומות צו וועלכע דאס יודישע הארץ זאל איהנען... דוכט זיך, וועלכער שניין, און וועלכעס בערגעל איז נישט היסטאָרישע, האט נישט פיעל צו זאגען און זיך אנ־צודערצעהלען פון זיין גרויסען היסטאָרישען עבר? כ׳האב דאס מאהל בעשלאסען צו בעזוכען דאס קליי־נע, שטילע, אבער פאר אונז פיעל זאגענדיגע טיי־כעל. ווען כ׳בין אין בעזוואוסט אונטערען גאמען „מי־השילוח", אדער גיחון, ביי וועלכען שלמה המלך איז אלס קעניג פראקלאמירט געווארען...

דער הימעל איז קלאר. די זון ווארימט גאר נישט־קשה׳דיג. די לופט איז ריין און טריקען. די אויטא־מאביל׳ן בעוועגונג איז — אויף פיעל ווענינ — צו־ליעב שבת, אבגעשטעלט. דער שטויב וואס איז א גאנצע וואך אויף די ירושלימ׳ער גאסען (אויב ס׳איז נישט רעגענדיג) איז היינט פערשוואונדען לכבוד שבת.

מיר געהען פערביי דעם „עמק רפאים", דעם „גי־בן הנם", זיי זענען פיעל מיט בעדוכטע גראז בע־וואקסען. עס שמעקט אנ׳אזיאטיש בלומען־ריח. די טהאלען זענען גרויס און טיעף. פון איין זייט ליגט דער שעהנער הר ציון, וואו אויף איהם איז די „חומה" פון ירושלים, און פון די צווייטע זייט אזוי בערג פון די הרי יהודה. ווי פאצטיש עס זעהט אויס, בעת די הויכע בערג ווארפען זייערע שאטענס אויף די שטי־לע, שעהנע טהאלען. עפעס דוכט זיך אז זייערע נע־מען זענען ווייט נישט קיין פאסענדע פאר זיי.

מיר געהען פערביי די טהאלען. דער וועג ווערט אלץ שמאלער, אנ׳אראבער פאהרט א דורך מיט 2 קאנען וואסער און זינגט דערביי אנ׳אראביש לידעל. מיר שטעלען זיך אין א זייט. ווייל אנדערש וואלט דער אראבער מיט די קאנען נישט געקענט דורכזעהן. דער אראבער פערנויגט זיך הן און דאנקט אונז דערפאר און פאהרט ווייטער זיין וועג. מיר געהן אלץ נידריגער און די בערג זעהען אלע ווייל ביי אונז אויס הנכער, אזוי, אז צו דערזעהן די שפיץ פון בערג מוז מען שוין גוט דעם קאפ ארויפרייסען.

ענדליך קריכען מיר ארויס און מיר קומען אויף א לוסטיגען פריען פלאץ. כון איין זייט זיהט זיך דער גרויסער הר הזיתים, און פון די צווייטע זייט איז דער הר ציון, דער אזוי טיעף איינגעוואר׳צעלטער בארג אין יעדען יודיש הארץ.

מיר קומען צו צום קוואל פון „מי־השילוח", וואו מען דארף אראבגעהן אויף צענדליגער שטיינערנע טרעפ. פון אונטען הערט זיך א בעפ׳לדער. דא שטע־הען אראבישע מיידלען און שעפען וואסער. טייל וואשען וועש. כאראקטעריסטיש איז צו זעהען ווי יע־דע נעמט צו 2 גרויסע קאנען וואסער אויפ'ן קאפ און נישט צוהאלטענדיג אפילו מיט די האנד טראגען זיי אריבער, אויף די צעהנדליגער טרעפ.

איך שטעה און קוק זיך צו, ווי דאס קליינע וואסע־ר׳ל איהט זיך לאנגזאם, אהן געריש. א הייליגער צי־טער געהט מיר אדורך איבער׳ן גאנצען קערפער, דער־מאהנענדיג זיך, וואס דא אויף דעם ארט איז פאר־נעקומען, וואס דאס שילע בעשיידענע קליין וואַ־סער׳ל האט זיך שוין אנגעזעהען. עס לעבט אויף פאר מיינע אויגען דאס בילד וואו אונזער קעניג דוד אנטלויפט פון ירושלים און ער געהט מיט זיינע צעהן טויזנט מענשען צופיס אין טהאל פון הר־הזיתים, נע־בען מי השלוח. אט קליינגט אין מיינע אויערן די מעכטיגע שטימע פון דוד המלך צו נתן הנביא אין די קעניגליכע יועציב: פיהרט אראב מיין זוהן שלמה הינטען צום טייכעל גיחון און דארט זאלבט איהם פאר א מלך איבער׳ן יודישען פאלק! און מיט אמאהל ווערט בעדעקט דער גאנצער שטח פון שפיץ הר ציון ביז׳ן טאל מיט ישראל׳ס קינדער און נתן הנביא מיט די זקני ישראל פיהרען דעם יודישען קרוינפרינץ צום שטיל בעשיידענעם וואסער׳ל פון וואנען ער געהט צו־ריק שוין אלס שלמה המלך און וויים און ברייט קליינגט אז דעם נביא׳ס לעצטע ווערטער אין נאמען פון ג—ט:

אזוי ווי דאס וואסער פון גיחון וועט קיינמאל נישט אויסגעטריקענט ווערן, אזוי וועט זיך דאס מלכות בית דוד אייביג ציהען. (רש׳י מלכים א. ב.) — — — — — — — — — — — — — —

כ׳פרוב אראב צום קוואל. כ׳זעה אבער אזוי ליעב דער פינסטערקייט גאר נישט. איך הער נאר דאס שטילע און אונארהערליכע בעשיידענע פליסקען. און אין מיין אויערן קלינגגען די ווערטער פון נתן הנביא צום מלך שלמה: אזוי ווי דאס וואסער׳ל פון גיחון אזוי וועט זיך בעשיידענע דאס מלכות בית דוד. ירושלים. ג׳ ויקרא תרפו.